

Azîz Mahmud Hüdâyî'nin “Aşk” Redifli Şiirinin Tahlili

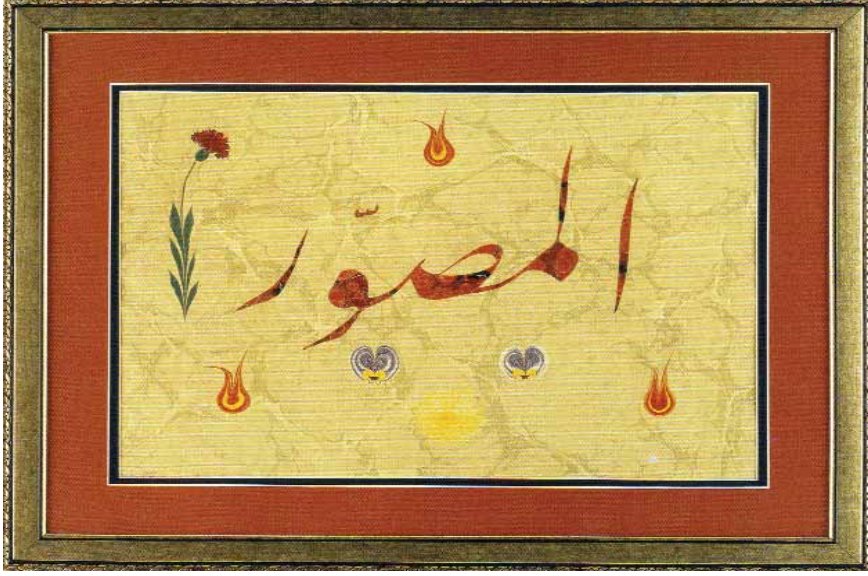
Y R D . D O Ç . D R . M E H M E T T E M İ Z K A N

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

Bilindiği gibi, Türk edebiyatının ikinci devresi “İslâmî Türk Edebiyatı” olarak adlandırılmakta ve İslâmiyet'in kabulüyle başlayıp Tanzimat'a kadar devam eden yaklaşık sekiz asırlık bir süreyi içine almaktadır. Bu sekiz asırlık geniş zaman diliminde vücuda getirilen edebî eserler, bazı dil ve şekil özelliklerine göre “divan edebiyatı” ve “halk edebiyatı” gibi iki ana başlık altında toplanmaktadır. Hem divan edebiyatı hem de halk edebiyatına dahil edilebilecek ürünleriyle tekke edebiyatı, İslâmî Türk Edebiyatı içinde, gerek nitelik ve gerekse miktar olarak oldukça önemli bir yere sahiptir. Azîz Mahmud Hüdâyî de, tekke edebiyatının on yedinci yüzyıldaki en güçlü temsilcilerinden biridir. Şairin bildiri konumuz olan “aşk” redifli şiirini tahlil etmeye başlamadan önce, bazı mutasavvıf şairlerin şahsında tekke edebiyatının aşk anlayışını hatırlamakta fayda vardır.

Hatırlanacağı gibi, ilk Müslüman Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevî ve ilk Müslüman Türk tarikatı da, adını Ahmed Yesevî'den alan Yesevîlik'tir. Daha sonra, gerek Orta Asya'da gerekse Anadolu ve Balkanlar'da kurulan tarikatlar, Ahmed Yesevî'den veya Yesevîlikten etkilenmişlerdir. Bu etki, bazı tarikatlarda az; ancak Nakşibendilik ve Bektaşilik gibi iki büyük tarikatta biraz daha fazladır. İlk olması ve tarikatlar üzerinde az veya çok etkisi bulunması dolayısıyla, tekke edebiyatıyla ilgili bir konuya Ahmed Yesevî'ye ait olan ya da mal edilen görüşlerle başlamak, bir gelenek hatta bir şart haline gelmiştir. Biz de, geleneğin dışına çıkmamakta ve konuya Yesevî'nin görüşleri ile başlamakta fayda görmekteyiz.

Tarikat ehli olmanın ve manevî mesafeleri kat edebilmenin temel şartı, ben duygusundan kurtulabilmektir. İnsan gönlüne “başka bir ben”in yerleşebilmesi için, kendi ben duygusundan sıyrılabilmesi şarttır. Peyami Safa, *ben duygusunun millette yok olmasıyla kahramanların, dinde yok olmasıyla da azizlerin (velile-*

El Musavvir

rin) ortaya çıktığını söyler. Yunus Emre'nin "benden içerü ben"i, kendi ben duygusunu terk edebilmesiyle mümkün olmuştur. İşte, Ahmed Yesevî'ye göre aşk, değdiği kişideki ben duygusunu viran eder. Tasavvuf terimlerinden "fenâ" ile karşılanan halin temelinde de zaten bu vardır:

Işkı tegse viran kalur mâ u menni¹

Aşkın uğramadığı, dolayısıyla ben duygusunun viran edilmediği aşksız kişiler, insan değildir, şeytan kavmindendir. İnsan, aşktan özge bir söz söylemesi durumunda, iman ve İslâm kuvvetini kaybedecektir.² İmanın aşk ile birleştirilmiş olması, Yesevî'nin üzerinde durulması gereken mesajlarından biridir. Bu aşksız kişilerden arş, kürs, levh ve kalem de bîzâr (rahatsız) dır; cehennem de kapısını bu kişilere açmıştır:

*Arş ü kürsî levh ü kalem hemme bîzâr
Işksızlarga duzah bâbın açar dostlar³*

Aşksız kişilere cehennem kapılarının açılmış olmasının sebebi, -yukarıda da geçtiği gibi- aşk ile imanın birleştirilmiş olmasıdır. Bundan dolayı da aşksızlık, imansızlıktır. Yesevî, bu fikrini "*Işksızlarını hem cânı yok hem imâni*"⁴ şeklindeki mısraıyla, çok daha açık bir üslupla ortaya koymaktadır.

Aşk makamı, çok farklı bir makamdır. Başından sonuna kadar da cebr, cefa ve mihnet ile yani zorluklarla doludur. Bu zorluklar da, tandır ateşinin çığ hamuru yakıp pişirmesi; ancak ekmeğe haline getirmesi gibi, insanı hamlıktan kurtarıp olgunlaştırır. Olgunlaşan kişi, âşıktır. Türlü zorluklara gönüllü olarak katlanan ve bu zorlukların üstesinden gelip olgunlaşan âşığa, Allah, dîdârını (göstermeyi) vâdetmiştir:

Dîdârını âşıklarga va'de kıldı⁵

Kendisine dîdârın vâdedildiği âşığın nârâsından, kudret-i ilahî ile yaratılmış bulunan yedi cehennem bile korkar ve kaçır. Âşıkların bir âhına bile katlanamayan, daha doğru bir ifadeyle dayanamayan cehennem, ağlayarak Allah'a sığınır ve onun yardımını talep eder. Cehennem ateşi, âşıkların gözyaşıyla söner:

*Kudret birle yaratılğan yetti tamuğ
Âşıklarnı narasıdın kaçır dostlar*

*Duzah yığlap dâd eylegey Hüdâyîge
Tâkatim yok âşıklarnı bir âhige*

*Kaçıp bargay Hakk Te'ala penâhige
Âşıklarnı yaşı birle öçer dostlar⁶*

Kısaca söylemek gerekirse, Yesevî, zâhid veya âbid olmayı değil; âşık olmayı, mihnet çekip aşk yolunda sâdık olmayı... tavsiye eder. “Zâhid bolma, âbid bolma âşık bolgil/ Mihnet tartıp ışk yolıda sâdık bolgil⁷” ifadesi, zâhidlik ve âbidliği terk etmek şeklinde değil, bunları geride bırakmak, daha ileri makamlara gitmeye çalışmak şeklinde anlaşılmalıdır.

Mutasavvıf şâirler, devamlı olarak aşk ile *aklı*, âşık ile de *rindi* karşılaştırmışlardır. “Zühd ve takvayı bir vasıta değil, bir gâye telakkî eden ve muayyen ibadetleri yerine getirmekle her şeyi yaptığını zanneden basit dimağlar ile tefekküre ve sevgiye en büyük değeri veren mutasavvıflar arasında daimî bir mücadele vardır.”⁸ Fuzulî, Rind ü Zâhid adlı eserinde bu iki tipi münakaşa ettirir. Şairler, Allah'a ulaşmanın aşk ile mümkün olacağına inanmışlar ve bu tartışmada, tabii olarak aşk tarafında yer almışlardır. Hayretî, aşkı güneşe, akli da yarasaya benzetmekte; aşk güneşinin doğmasıyla birlikte akıl yarasasının kendini duvardan duvara çarptığını söylemektedir:

*Tan mıdur ursa bucakdan bucaga huffâş-ı akl
Saldı pertev âleme mihr-i cihân-ârâ-yı ışk⁹*

Tâcîzâde Cafer Çelebî de, aşkı *sultana*; akli da onun fermanın kulu, kölesi olan *padişaha* benzetmektedir:

*Âlem-i dilde alemler kaldırub sultân-ı ışk
Pâdişâh-ı akl olubdur bende-i fermân-ı ışk¹⁰*

Fuzulî de, manevî mesafeleri kat etmenin ilimle, dolayısıyla akılla mümkün olmadığı kanaatindedir. Âlemde var olan her şeyin aşk olduğunu, ilmin ve ilmin kaynağı olan aklın bir dedikodudan ibaret bulunduğunu ifade eder:

*İlm kesbiyle pâye-i rif'at
Bir arzû-yı muhâl imiş ancak*

*Işk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıl ü kâl imiş ancak¹¹*

Divanına müstakil olarak aşk konusunu işlediği bir gazelle başlayan Fuzulî, daha ilk beyitte hakikat veya hidâyet yolunun aşk tarafından aydınlatıldığını be-

lirtir. İnsanların yönlerini tayin etmek için baktıkları yıldızı da, aşkın benzetile-
ni olarak düşünür:

*Kad enâre'l-ıšku li'l-uşşâki minhâce'l-hüdâ
Sâlik-i râh-i hakikat ıška eyler iktidâ*

(Aşk, âşıklara hidâyet yolunu aydınlatınca, hakikat yolunun yolcusu da aşka
uyar. “Onun gösterdiği yola gider”.)¹²

Şairlerimiz, redifi *aşk* olan şiirler de yazmışlardır. Bu şiirlerinde aşk hakkında-
ki düşüncelerini derli toplu; çeşitli teşbihler ve mecazlar yardımıyla ortaya
koymaya çalışmışlardır. Mesela; Hayretî'nin biri on üç, diğerleri beşer beyit olan
dört gazeli¹³, Yahya Bey¹⁴, Tacizade Cafer Çelebî¹⁵, Şeyhülislâm Bahâyî Efen-
dî'nin¹⁶ birer gazeli ve Yunus Emre'nin de bir ilahîsi bulunmaktadır.¹⁷

Böylece, İslâmî Türk Edebiyatı'ndaki aşk tasavvurunu ana hatlarıyla özetledik-
ten sonra, konuyla ilgili kanaatlerini ve bu kanaatlerini derli toplu bir şekilde or-
taya koyduğu “aşk” redifli şiirlerini incelemeye başlayabiliriz.

Azîz Mahmud Hüdâyî'ye göre Allah, cihanı yaratıp insana bedenini bağışladık-
tan sonra, bu bedeni aşk ile ihya etmiş, yani canlandırmıştır. Burada dikkatimi-
zi çeken husus, aynı zamanda şer'î bir görevi de bulunan Hüdâyî'nin, *aşk*ı diri-
lik, yani *can* olarak telakki etmesidir. Dolayısıyla, aşksız beden ceset olarak gö-
rülmetedir. Bu bakış açısı, Yesevî'nin “*Aşksızlarını hem cânı yok imânı yok*”
şeklindeki mısraının hemen hemen aynıdır:

*Cihânı eyleyüb peydâ
Bize kıldın vücûd i'tâ
Hem etdin aşk ile ihyâ
Şükür yâ Rabbi yâ Rabbi*¹⁸

Şairin “*Aşkın ile doldur bizi*” diye dua etmesinin sebebi de, bu olmalıdır. Al-
lah'ın ihsan edeceği temiz aşk “aşk-ı pâk”, dünya sevgisini gönülden giderecek
olan şeydir.¹⁹ Dünya sevgisinden arınan ve boşalan gönül, tamamen Allah aşkı
ile dolabilecek; orada başka bir arzuya yer kalmayacaktır. Hüdâyî, bu hali “*tâli-
bin matlûbunu bulması*” şeklinde tanımlamaktadır:

*Derûnun aşk ile dolsun
Fikrin ve zikrin ol olsun
Tâlib matlûbunu bulsun
Hiç arzu yeri kalmasın*²⁰

Aşkı Allah'a kavuşma vasıtası olarak gören Hüdâyî, aklın Allah'ı kavrayamaya-
cağı, Hakk'ı kavramanın akla sığmayacağı kanaatindedir. Şair, aklın aczini şöy-
le ifade etmektedir:

*İster seni cân bülbülü
Lâkin erişmez akl eli*²¹

Aşk-akıl münakaşasında veya mücadelesinde aşk taraftarı olduğunu böylece be-
yan eden Hüdâyî'nin “aşk” redifli iki şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerden birini
özetlemeye, ikincisini tahlil etmeye çalışacağız. Zaten, özetleyeceğimiz ilk şiir-

de geçen pek çok unsur, tahlil etmeye çalışacağımız ikinci şiirde de geçmektedir. Özetleyeceğimiz şiirin ilk ve son beyitleri şu şekildedir (Mahir İz'in *Tasavvuf* adlı eserine Aziz Mahmud Hüdâyî'den örnek olarak aldığı şiir de budur.):

Tînet-i Âdemde konmasa eğer sevdâ-yı aşk
Cenneti bir dâneye satmazdı ol dâna-yı aşk

Ey Hüdâyî hâlet-i aşkı ne bilsin her meges
Kulle-i Kâf-ı hakikat mürgüdür ankâ-yı aşk

Hüdâyî bu şiirine, Hz. Adem'in cennetten çıkmak zorunda kalmasını “*cenneti bir daneye satmak*” şeklinde ifade ederek ve bunu da “*mayasına aşk konmuş (katılmış) olmasıyla*” açıklayarak başlamaktadır. Burada şair, zühdi edebiyat daresinden biraz ayrılmış gibi görünmektedir. İkinci beyitte, bütün eşyanın, yani kâinatın “*aşk deryasının sevgi rüzgarıyla dalgalanması*” sonucu “*kenz-i mahfi*”den zuhura geldiğini belirtmektedir. Üçüncü beyitte, aşk bir kadehe veya şaraba benzetilmekte ve ezel meclisinde bu kadehten nûş edenlerin mahşer gününe kadar “*tâlib-i dîdâr*” olup ayılmamaları istenmektedir. Dördüncü beyitte, aşk ve meşkin gizli olamayacağı, bunun bütün cihan halkı tarafından bilindiği ve “*bî-çâre âşğın aşkını gizlemesinin mümkün olmadığı*” söylenmektedir. Beşinci beyitte, âşğın remzi olarak bülbül, sevgilinin remzi olarak da gül zikredilmekte; “*bülbülün bütün feryadının gül için olduğu*” ifade edilmektedir. Altıncı beyitte, Ferhad'ın feryad etmesine sebep olarak Şirin'in aşkı gösterilmekte; Leylâ'nın aşkının da pek çok dâna kişiyi Mecnûn eylediği dile getirilmektedir. Son beyitte de Hüdâyî, kendisine seslenmekte ve “*aşkı hakikat Kâf'ının doruğundaki anka*” olarak nitelendirmekte; bundan dolayı da her meges (sinek)in aşkın hallerinden anlayamayacağını ileri sürmektedir... Kısaca söylemek istersek, şair bu şiirinde aşkı, tabii ki ilahî aşkı yüceltmekte ve onun herkes tarafından anlaşılmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır, diyebiliriz.

Hüdâyî'nin aşk ve akıl hakkındaki kanaatlerini ve müstakil olarak aşk konusunu işleyen bir şiirini özetledikten sonra, “aşk” redifli diğer şiirinin tahliline geçebiliriz.

1. *Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ*
Eyle bize i'tâ-yı aşk
Çeksin bizi senden yana
Bu urve-i vüskâ-yı aşk

“Ey Rabbimiz, bize aşkı nasip et ki bu aşkın sağlam kulpu bizi senden yana çeksin.”

Bu beyitte Hüdâyî, Allah'a ulaşmanın ancak aşk ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Beyitte geçen aşk ve özellikle urve “kulp” kelimelerinden “*testi*” veya “*şarap*” mazmunu çıkarılabilir. Şarap, müridin şeyhinden, yani mürşidinden aldığı himettir; kısaca ilahî aşktır. Aşkın sağlam bir kulp olarak nitelendirilmesiyle, bir şeyhe bağlanmanın ve ondan feyz almanın gerekliliği de belirtilmiş olmaktadır.

2. *Kimde kim aşk ede karâr*
Varlığını eyler nisâr
Komaz kişide ihtiyâr
Akıl alır sevdâ-yı aşk

“Aşkın kendisinde karar kıldığı her kişi, maddî varlığından sıyrılır; aşk kişide irade bırakmaz, onun aklını alır.”

Hüdâyî, bu beyitte aşk ile akli karşılaştırmakta ve manevî mesafeleri kat etmenin ilk şartı olan maddî varlıktan sıyrılmanın aşk ile mümkün olacağını söylemektedir. Sülûk, çileli zorluklarla dolu bir yoldur. Akıl, çileyi değil, rahatlığı tavsiye eder. Bu bakımdan, aklın veya iradenin yok edilmesi şarttır. Aşk da bunu yapar.

3. *Aşkın ayân oldu ayân*
Doldu zemîn ü âsumân
Cânlarda yaptı âşiyân
Sayd eyledi ankâ-yı aşk

“Aşkın ayân oldu, bütün yeryüzünü ve gökleri doldurdu, kapladı. Aşk ankâsı canları avladı ve yuvasını oraya yaptı.”

Şair, bu beyitte aşkı “*ankâ*”ya benzetmektedir. *Ankâ*, efsanevî bir varlıktır ve Kâf dağında yaşar. Aşkın benzetileni olarak düşünülmesi, aşkın gücünü ve özellikle yüceliğini anlatmak içindir... Can, maddî varlığın sembolüdür. Aşk ankâsının canı avlaması da, maddî varlığın mahvolması demektir. Aşk, âşığın maddî varlığını mahvetmiş ve oraya yerleşmiştir. Can gizlidir, görünmez. Aşk ankâsı canı avlayıp yerine yuva yapınca, aşk ayân olur. Hüdâyî, pek çok yerde aşkın gizli kalamayacağını ifade etmektedir. Aynı kanaat, sebebiyle birlikte burada da belirtilmektedir.

4. *Çün aşk erişdi bülbüle*
Arz-ı niyâz etdi güle
Âfâka düşdü gulgule
Fâş oldu hûy ü hây-ı aşk

“Güle niyazda bulunan bülbüle aşk erişti; bülbülün bağırıp çağırması bütün ufku kapladı ve böylece aşkı herkes tarafından öğrenildi, bilindi.”

Hüdâyî, bu beyitte bülbül, gül ve niyaz... gibi tasavvufî terimler kullanarak yine aşk konusunu işlemektedir. “Niyaz”, dervişin mürşidin huzuruna vararak onun himmetini talep etmesidir.²² Timsali bülbül olan âşık, şeyhinden himmet istemiş ve bu isteği de kabul edilmiştir. Kendisine aşk erişen âşığın vâveylası da bütün cihanı kaplamıştır. Bu beyitte de bir mürşide bağlanmanın gerekliliği ve aşkın gizli kalamayacağı fikri vurgulanmaktadır.

5. *Aşk iledir zevk ü sürûr*
Aşk iledir zevk ü huzûr
Bu kâinât etdi zuhûr
Mevc urdu çün deryâ-yı aşk

“Neşe ve sevinç de aşk iledir, zevk ve huzur da. Zaten, kâinat da aşk deryasının dalgalanmasıyla ortaya çıkmıştır.”

Hüdâyî, bu beyitte kâinatın aşk deryasının dalgalanmasıyla ortaya çıktığını, yani aşkla yaratıldığını ifade etmektedir. Şair, “*aşk*” redifli diğer şiirinde de aynı fikri hemen hemen aynı ifadelerle açıklamaktadır: Allah, gizli bir hazine iken bilinmek ve tanınmak istemiş; aşk deryasını muhabbet rüzgarıyla dalgalandırarak âlemleri yaratmıştır (yani âlemlerin yaratılmasında da aşk vardır):

Üsküdar Meydanı

*Kenz-i mahfiden zuhûra geldi eşyâ lâ-cerem
Bâd-ı hubbiyle temevvüc etdi çün deryâ-yı aşk^{2 3}*

Aşk, insanlara neşe de verir, mutluluk da. İnsanlar gerçek huzuru da ancak aşkta bulurlar. Her şey, gelip geçicidir; ebedî olan, sadece Allah'tır. Geçici varlıklara bağlanmak, insana olsa olsa geçici mutluluklar verebilir; çünkü varlığın yok olmasıyla verdiği mutluluk ve huzur da sona erecektir. Ebedî olan Allah'a bağlanmanın vereceği mutluluk ve huzur ise, ebedî olacaktır. Zaten, "kalplerin de ancak Allah'ın zikri ile tatmin olacakları", Kur'an-ı Kerim'de de beyan edilmiştir.²⁴

*6. Aşk ile zinde her melek
Aşk ile devreder her felek
Ayılmaya tâ haşre dek
Kim nûş ede sahbâ-yı aşk*

"Meleklerin canlılığı, ölümsüzlüğü aşk sayesinde, felekler de aşk ile dönüp dururlar; aşk kadehinden bir kez içen kişi mahşer gününe kadar ayılması."

Daha önce aşkın insanlar için dirilik, canlılık olduğunu söyleyen Hüdâyî, burada meleklerin ve feleklerin de yine aşk sayesinde canlı kaldıklarını söylemektedir. Melekler ölümsüzdür. Şair, bunu aşk ile izah etmektedir. Feleklerin devretmesi de, onların canlılığının alametidir. Son iki mısradan da aşk yine şaraba benzetilmiştir. Aşk şarabını bir kez içen, yani mürşidinden himmet alan, tarikat ehli olan kişinin mahşer gününe kadar ayılmaması, aşk yolundan ayrılmaması istenmektedir. Felekler, kıyamet gününe kadar devretmeye devam edeceklerdir. Artık dönmez olduklarında, kıyamet kopmuş olacaktır. Aşk yolundan ayrılan

insanlar da kendi kıyametlerini kendileri koparmış olacaklardır ki, bu da arzu edilen bir durum değildir.

7. *Budur yakîn bil ki haber*
Koma vücûdundan eser
Pevâneye eyle nazar
Cân terkidir ednâ-yı aşk

“Doğru haber, her türlü şüpheden uzak haber, vücudundan bir eser bile bırakmamaktır. Pervaneye bak ve aşkın en hafifinin, yani başlangıcının canı terk etmek olduğunu gör.”

Can, daha önce de geçtiği gibi kişinin maddî varlığı demektir. Maksudı Allah’a kavuşmak olan âşık, canını terk etmeli ve vücudundan bir eser dahi bırakmamalıdır, yani maddî varlığından sıyrılmalıdır. Bu, yolun başı veya başlangıcıdır. Ahmed Paşa şöyle der:

Ey reh-i ışka hadd ü nihâyet bulam diyen
Cân virmek ibtidâdur ana yokdur intihâ²⁵

Ahmed Paşa’nın beşerî aşk için söylediği bu hakikat, elbette ilahî aşk için de geçerlidir. Hüdâyî, bu hali “*Can tekidir ednâ-yı aşk*” mısraıyla ifade etmektedir. Bunun için de klasik “*pervane*” teşbihini kullanmaktadır. Pervane, âşık; etrafında dönüp durduğu, sonunda câzibesine dayanamayıp yandığı “*şem*” ise, aşk için benzetilen olarak tasavvur edilmiştir. Şair, aşk yolunu seçenlere, pervane gibi kendi kendilerini yakmalarını tavsiye etmektedir. Hayretî’ye göre “Aşk, öyle canlar canıdır ki, öldürdüğü kişi ebedî diriliğe kavuşur.”²⁶ Tabii ki kastedilen şey, maddî varlıktan kurtulmak gerektiğidir. Şeyhülislâm Bahâyî Efendi, bir gazelinde şöyle demektedir:

Hîçe satmışken metâ’-ı cânını oldun yine
Ey Bahâyî şerm-sâr-ı hıdmet-i dellâl-ı aşk

“Ey Bahâyî, aşk dellâlı can’dan ibaret olan bütün malını yok pahasına sattı; ama, sen yine de yapmış olduğu bu hizmetten dolayı ona mahcup durumdasın.”

Âşık için önemli olan, candan kurtulmaktır; aşk dellâlı da bunu yapmıştır.²⁷ Maddî varlıklarından kurtulan âşıklar, buna karşılık Allah’ta bâkî olma vasfına kavuşmuşlardır. Allah bâkî olduğu için, kendileri de ebedî hayat bulmuşlardır. Ebedî hayata kavuşmalarını sağlayan aşka, bu hizmeti karşılığında mahcup olmalarında şaşılacak bir şey yoktur; çünkü böyle bir hizmetin herhangi bir karşılığı düşünülemez.

8. *Aşkın n’ola olsa ayân*
Çün aşk ü müşğ olmaz nihân
Bir zerrece gelmez cihân
Vâsi’ dürür sahrâ-yı aşk

“Aşkın ayân olmasında şaşılacak ne var? Aşk ve meşk, zaten gizli kalmaz. Aşk o kadar geniş bir sahradır ki, cihân onun yanında bir zerre bile değildir.”

Hüdâyî, bu beyitte de aşkın gizli kalmasının mümkün olmadığından bahsetmektedir. Sebebi de, aşkın cihandan binlerce kez daha büyük veya geniş olmasıdır. Aşkın bu genişliği, genellikle “feza” teşbihiyle anlatılmaya çalışılır. Büyük, küçüğün içine saklanamaz, gizlenemez. Şair, cihanın bir zerre bile olmadığını söylemekle, dünyanın âşıklar katındaki değersizliğini de ifade etmiş olmaktadır.

9. *Bulan fenâ ender fenâ*

Bulur Hüdâyî ol bekâ

Kılmağa nefy-i mâ-sivâ

Fetvâ verir Monlâ-yı aşk²⁸

“Ey Hüdâyî, fena içinde fenayı bulan, bekayı da bulur. Allah’ın dışındaki her şeyi reddetme hususunda aşk müftüsü fetva verir.”

Beyitte geçen “fena” ve “beka”, tasavvufî metinlerde en sık karşılaştığımız iki terimdir. “Kötü huyların davranışların yok olması fenâ, yerlerini güzel huyların ve davranışların alması bekâdır... Kulun kendi (nefsanî) sıfat ve vasıflarından sıyrılıp çıkması fenâ, Allah’ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi bekâdır... İnsanın fenâ halinde olduğunu da bilmemesi ‘fenâ ender fenâ’dır.”²⁹ Hüdâyî, bekayı bulmanın (bâkî olmanın) fenayı bulmakla mümkün olacağını ifade etmektedir. “Nefy-i mâsivâ”nın, yani Allah’ın dışındaki her şeyin reddedilmesi, onlarla olan alakanın kesilmesi demektir. Bu konuya pek çok şairimiz değinmiştir. “*Olmaz bir hanede mihman mihman üstüne*” mısraı, bu hal için de geçerlidir. İnsan gönlünde hem Allah’ın sevgisi hem de dünya sevgisi bir arada bulunamaz. Matlubu Allah olan âşık, gönlünü dünya sevgisinden, bağından arındırmak zorundadır. Nev’î’nin “*Hudâ-bîn ol gözetme mâsivâyı*”³⁰ şeklindeki tavsiyesi de konuyla ilgili güzel bir örnektir. Aynı şekilde tezat sanatının çok güzel bir örneği ve -belki- Namık Kemal’in meşhur beytinin de kaynağı olan

Dil esîrin olduğu günden beri âzâdedir

Mâsivâyâ bağlanır mı bağlanan vicdân sana³¹

beytinde de “mâsivâ”, çok güzel bir sebebe bağlanarak reddedilmektedir. Bu red, “bekâ-billâh” olmanın temel şartıdır. Aşk, “mâsivâ” ile olan bütün bağların kesilmesinin dine uygun olduğuna dair fetva veren bir müftü veya bir kadı olarak düşünülmektedir. Kanaatimizce, burada şair şariat ile tarikat arasında bir ihtilaf olmadığını vurgulamak istemiştir. Tarikat mensuplarının gittiği yolun doğru olduğunu, şariatla ilgili bir mevki olan müftüye veya kadıya onaylatmış olması, tesadüfle izah edilemez.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hüdâyî’nin aşk anlayışının kendisinden önceki mutasavvıf şairlerden farklı değildir. Şair, uzun süre vâizlik de yapmıştır; yani her

an halkla beraber olmuş ve insanlara bir şeyler anlatmanın zorluklarını ve yollarını tanımıştır. Hüdâyî'nin diğer mutasavvıf şairlerden bir farkı da, bu yönüdür. Buna ilave olarak kurucusu olduğu tarikatta da, belli bir olgunluğa eriştikten sonra tekrar topluma dönme, bir ilke olarak benimsenmiştir. Bu iki temele bağlı olarak, Hüdâyî'de -tıpkı Ahmed Yesevî'de olduğu gibi- didaktik endişe ağır basmaktadır. Bu endişeden dolayı, şair, dil ve üslup bakımından anlaşılır olmaya, ölçülü davranmaya; yani heyecanlarına gem vurmaya çalışmış olmalıdır. Anlattığı aşk aynı; fakat anlatma tarzı, dili ve üslubu biraz farklıdır. Bu farklılık da, onun orijinalitesidir.

DİPNOTLAR

- ¹ Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet* (Haz: Hayati Bice), TDV. Yayınları, Ankara 1993, s. 50.
- ² *a.g.e.*, s. 78.
- ³ *a.g.e.*, s. 39.
- ⁴ *a.g.e.*, s. 112.
- ⁵ *a.g.e.*, s. 30.
- ⁶ *a.g.e.*, s. 38.
- ⁷ *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler* (Haz:Kemal Eraslan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara 1983, s. 120.
- ⁸ A. Nihad Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, c. I, s. 12.
- ⁹ Mehmed Çavuşoğlu; M. Ali Tanyeri, *Hayretî Divanı*, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay, İstanbul 1981, s. 244.
- ¹⁰ *The Life And Works of Tâcîzâde Ca'fer Çelebî, With A Critical Edition of His Divân* (by: İsmail Erünsal), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 287.
- ¹¹ Abdülkadir Karahan, *Fuzulî*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 300.1
- ¹² A. Nihad Tarlan, *a.g.e.*, c. I, s. 12.
- ¹³ Mehmed Çavuşoğlu; M. Ali Tanyeri, *a.g.e.*, s. 243-246.
- ¹⁴ Mehmed Çavuşoğlu, *Yahya Bey, Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. , İstanbul 1977, s. 408.
- ¹⁵ *The Life And ...*, s. 287.
- ¹⁶ *Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler* (Haz: Harun Tolasa), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975, s. 194 – 195.
- ¹⁷ *Yunus Emre Divanı* (Haz: Faruk Timurtaş), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 71-72.
- ¹⁸ Ziver Tezeren, *Azîz Mahmud Hüdâyî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 75.
- ¹⁹ *a.g.e.*, s. 80.
- ²⁰ *a.g.e.*, s. 115.
- ²¹ *a.g.e.*, s. 69.
- ²² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 374.
- ²³ Ziver Tezeren, *a.g.e.*, s. 99.
- ²⁴ *Kur'ân-ı Kerîm*, XIII/28.
- ²⁵ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1973, s.
- ²⁶ Mehmed Çavuşoğlu; M. Ali Tanyeri ... s. 246.
- ²⁷ *Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, s. 194 – 195.
- ²⁸ Ziver Tezeren, *a.g.e.*, s. 98.
- ²⁹ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 90.
- ³⁰ *a.g.e.*, s. 318.
- ³¹ *a.g.e.*, s. 318.